

Лекція 7

Тема «Ю. Яновський – експериментатор у прозі»

План

1. Ю. Яновський – класик національної літератури. Основні дати життєвого шляху. Фактори творчого зростання.
2. Загальна характеристика творчого доробку прозаїка.
3. Роман «Майстер корабля» Ю. Яновського – роман-експеримент. Проблематика твору.
4. Стильові домінанти прози Ю. Яновського.

Опорний конспект лекції

Юрій Іванович Яновський народився 27 серпня 1902 р. на хуторі Майєрове (тепер с. Нечаївка) неподалік від Компаніївки (тепер Кіровоградська обл.) у заможній селянській родині (чимало із дитячої пам'яті згодом постане в новелі «Дитинство» з роману «Вершники», де змодельовано образ малого Данилка Чабана). Освіту здобував у земській школі. Невдовзі родина переїхала до Єлисаветграда. Навчався в народній школі, реальному земському училищі (1911–1919 рр.). Майбутній письменник вчився відмінно і тому був звільнений від плати за навчання, а після закінчення училища – нагороджений золотою медаллю.

Служив у різних установах Єлисаветграда: статистичному бюро, адміністративному відділі повітового виконкому, управлінні народної освіти. У 1922 р. році вступив на електротехнічний факультет Київського політехнічного інституту (провчився два роки). Бере активну участь у літературному житті. Першу поезію «Море» (написану російською мовою) надруковано в газеті «Пролетарська правда» (1922 р.). У 1924 р. у газеті «Більшовик» було опубліковано поезію «Дзвін». Ю. Яновський стане позаштатним кореспондентом цієї газети. Братиме участь у футуристичному русі.

«Мистецтво кіно, яке щойно зароджувалося в Україні, вабить багатьох письменників» (Р. Мовчан). Ю. Яновський стає редактором Всеукраїнського фотокіноуправління (1925 р.). Перша книга оповідань «Мамутові бивні». У цій книзі намічено мистецькі пріоритети – інтерес до загострених, незвичайних, виняткових колізій, кінематографічна манера, оригінальне сюжетно-композиційне оформлення, колоритне слово, тонка асоціативна система мовлення.

Протягом 1925–1926 рр. мешкає в Одесі й займає посаду головного редактора новоствореної Одеської кінофабрики. Вивчає теоретичні й практичні тонкощі кіномистецтва, тісно співпрацює з колегами по роботі – О. Довженком і М. Бажаном. Враження/спогади про цей період життя ляжуть в основу роману «Майстер корабля» (1928 р.), книги нарисів «Голівуд на березі Чорного моря» (1930 р.).

1927 р. переїздить до Харкова, друкує повість «Байгород». У 1928 р. опубліковано книжку поезій «Прекрасна УТ» (Україна трудова). Активно включається в літературне життя. Був членом ВАПЛІТЕ, Пролітфронту.

У романі «Майстер корабля» (1928 р.) розмірковував над долею творчої інтелігенції. Твір стилізовано під мемуари сивочолого То-Ма-Кі, який дивиться на події своєї юності з далеких 70-х рр. ХХ ст. У творі письменник подав конкретні реалії часів кінця 20-х рр., відкрив свій внутрішній світ, познайомив читачів із близькими йому людьми (Г. Гример, О. Довженко, В. Кричевський, М. Семенко), поділився зі своїми проблемами.

В основі автобіографічного роману власний досвід роботи Ю. Яновського на Одеській кінофабриці та співпраця з В. Кричевським, П. Нечесою, О. Довженком та І. Пензо, які згодом стали прототипами головних героїв:

- То-Ма-Кі (Товариш Майстер Кіно) – письменник Ю. Яновський;
- Сев – режисер О. Довженко;
- Професор – художник, знавець старовини професор В. Кричевський;
- Директор – Павло Нечеса (директор кінофабрики);
- Тайах – відома балерина Іта Пензо;
- Богдан – актор Григорій Гричер.

Ю. Яновський описав себе з великою скромністю (йдеться про перебування митця на посаді художнього редактора Одеської кінофабрики протягом 1926–1927 рр.), не оповідаючи про весь життєвий і творчий шлях, шукаючи баланс між індивідуальною особливістю й загальним характером епохи.

Сюжет роману нетиповий для тогочасної літератури. У романі відтворено процес зйомок фільму та будування справжнього вітрильника для декорацій. Крім того, у текст органічно вплітаються спогади головного героя То-Ма-Кі про минуле, записи синів та коханої Тайах, дивовижні пригодницькі історії моряків і власні міркування. У творі порушено низку проблем:

- митця та мистецтва, творчих пошуків української інтелігенції в умовах формування радянської тоталітарної системи, яка репрезентована головними персонажами (То-Ма-Кі, Сев, Тайах), що тісно пов'язані з кіновиробництвом чи то образом письменника Генрі (син То-Ма-Кі);
- водночас із акцентуванням на творчій праці у романі порушено проблему цінування «рукотворної праці» – кораблебудування;
- мистецтва як способу самовираження, зокрема, кіномистецтва;
- молодості як часу для творчості, адже нове життя будують переважно молоді мрійники; протиставлення молодості та старості;
- формування нових політичних рухів, збройної боротьби за владу (йдеться про буремні події 1910–1920-х рр. українсько-радянського протистояння, походи армії УНР, формування нових політичних рухів і збройна боротьба за владу);
- масових репресій, радянських концтаборів (мандри Богдана);
- спокою, прагнення вберегти людство від руйнівного впливу диктаторської системи;

- кохання і його перепитій: у загадкову танцівницю Тайах закохані Сев, То-Ма-Кі та Богдан (проблема любовного трикутника);
- дружби і довіри, дружби і суперництва, поваги до людини;
- жінки;
- морально-етичні проблеми;
- любові до світу, природи тощо.

Естетична цінність роману зумовлюється пропорційним співвідношенням художнього й документального елементів; важливими є точність фактичного матеріалу, достовірність зображуваних подій, які поєднуються з домислом та вимислом.

Роман у новелах «Вершники» (1935 р.) довгий час вважався вершинним твором Ю. Яновського. У творі порушено тему революції в Україні, трагедії братовбивчих конфліктів за доби громадянської війни. Водночас, роман написано ідеологічно правильно, є в них і провідна роль більшовицької партії, і перемога червоного прапора, і оспівування непорушного союзу робітників і селян, героїзм комуністів. Роман хоча і був даниною часу, проте, на відміну від подібних творів, написаний досить талановито.

1939 р. переїздить до Києва, оселяється в письменницькому будинку «Роліт». Під час Другої світової війни Ю. Яновський (евакуйований до Уфи) був військовим кореспондентом газети 2-го Українського фронту, працював редактором журналу «Українська література» (із 1946 р. – «Вітчизна»), брав активну участь у виданні творів українських письменників у серії книг «Фронт і тил». Після закінчення війни, у 1945 р. – працював кореспондентом на Нюрнберзькому судовому процесі.

У 1947 р. було опубліковано роман «Жива вода». Провідна ідея – невмирущість українського народу й нового відродження країни післявоєнного лихоліття. За цей твір письменника було звинувачено в очорненні радянської дійсності, націоналізмі, біологізмі. У зв'язку з цим Ю. Яновський змушений був «каятися»: опублікував у «Літературній газеті» лист з визнанням своєї «відірваності од життя» та зображенні «шкідливих деталей» у творі. Із численними виправленнями роман опублікують після смерті автора з назвою «Мир» (1956 р.).

У 1948 р. зацькований письменник видає абсолютно безпорадні у художньому плані, але витримані у правильному ідеологічному дусі «Київські оповідання», за які отримав Сталінську премію III ступеня – «то було конання розп'ятого таланту і торжество соцреалізму» (М. Наєнко).

Помер Ю. Яновський 25 лютого 1954 р. Похований в Києві на Байковому кладовищі.

Творчий доробок Ю. Яновського багатожанровий: новели, оповідання, чимало поезій, романи, п'єси, кіносценарії та публіцистика. Ранні новели, оповідання, романи «Майстер корабля», «Чотири шаблі», кілька розділів «Вершників» («Дитинство», «Подвійне коло», «Шаланда в морі») – це ті твори, які встиг Ю. Яновський написати вільно. «Об'єктивно творчі злети і падіння письменника зумовлені ідеологічним тиском, який супроводжував його все життя» (Н. Бернадська).

Ю. Яновський – новатор в українській літературі ХХ століття, один із найяскравіших представників неоромантичної течії. Як у царині змісту, так і форми намагався відходити від усталених схем, банальностей, трафаретів.

Стильові домінанти прози Ю. Яновського:

- оновлення жанру роману, збагачення можливостями, які властиві новелі;
 - лаконізм і сконденсованість;
 - оригінальність композиції (роман у новелах «Вершники», роман з віршованими заспівами перед кожним розділом «Чотири шаблі»);
 - оновлення романтичної традиції, яка давала змогу поєднувати прозу з віршами, епічні твори оздоблювати численними ліричними місцями;
 - активне використання символіки (корабель, море, степ, шабля, Хортиця);
 - фольклорна стилізація (роман «Чотири шаблі»), насамперед під думу; розділи названі піснями, у сюжеті зустрічаємо картини співу, від чого твір збагачено пісенною реальністю. У творі виписано ритміку народних інтонацій, козацьких пісень, «маємо відлуння кантати, оди, сонати, вираження симфонічності по-космічному неохопного й образно безмежного буття» (Я. Голобородько).
 - синтез мови прози з кіностилістикою (монтаж, наплив, крупний план, уповільнений рух кадрів, кінометафора тощо);
 - оновлення стилістики, інколи монументальної стилістики.
- Ю. Яновському належить «винахід» влучної фрази (наприклад, «сліпому тяжко, а зрячому нині ще тяжче», «не заздри рокам, вони, як ми, проходять мимо, щоб ніколи не вернутись»), фрази-панорами («О 1919 рік поразок і перемог, кривавий рік історичних баталій і нелюдських битв...»). Твори письменника насичені надзвичайною енергетикою фрази, речення, текстового періоду.
- Тож, Ю. Яновський, як і чимало митців його генерації, був письменником європейського художнього рівня, з огляду на форму, композицію, сюжет, стильові домінанти творів.

Питання для самоконтролю

1. Яка роль Ю. Яновського в розвитку кіно в Україні?
2. Враження/спогади Ю. Яновського про роботу на Одеській кінофабриці відтворено у яких книгах?
3. Визначте жанрову специфіку роману Ю. Яновського «Майстер корабля».
4. Які проблеми порушив Ю. Яновський у романі «Майстер корабля»?
5. Назвіть стильові домінанти творів Ю. Яновського.
6. Ю. Яновського названо новатором в українській літературі ХХ ст. Чому? Відповідь аргументуйте прикладами.

Використана література

1. Бернадська Н. Юрій Яновський. *Українська література ХХ століття : навчальний посібник для старшокласників та вступників до вищих навчальних закладів*. 3-тє вид., стереот. Київ : Знання-Прес, 2006. С. 76–85.
2. Голобородько Я. Естетична поліфонія Юрія Яновського. *Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2004. № 4. С. 129–142.
3. Костюк Г. Лицар культури нації. *Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття*: у 3-х кн. Київ : Рось, 1994. Кн. 2. С. 433–443.
4. Мовчан Р. «І світ розчинено, як двері...» (Юрій Яновський). *Українська література ХХ століття : посібник для одинадцятикласників, студентів, учителів* (Додаток до газети «Українська мова та література»). 1997. С. 3–10.
5. Наєнко М. Юрій Яновський. *Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття* : у 3-х кн. Київ : Рось, 1994. Кн. 2. С. 395–401.
6. Панченко В. Юрій Яновський : життя і творчість. Київ : Дніпро, 1988. 295 с.
7. Цалик С., Селігей П. Іронічний вершник Юрій Яновський. *Українська мова та література*. 2005. Ч. 21–23. С. 37–41.
8. Панченко В. Морський рейс Юрія Третього. Кіровоград : Мавік, 2002. 148 с.